

Uraim! Werbőcziről akarok szólni. Nem a politikusról, hanem a jogtudósról, kit nem kevesen támadtak, sokan félreismertek és még többen ma sem ismernek abban a jelentőségben, melyet nemcsak a magyar, de az egyetemes jogtörténelemben elfoglalt. Ezt kívánom méltatni s ezért nem tértem ki annak az óhajnak teljesítése elől, hogy az ő arcképének leleplezése alkalmával az ünnepi beszédet itt, ebben a körben én mondjam el.

Az államférfiut, a politikust hagyjuk békében nyugodni a magyar történelem rég letűnt korszakának emlékei között. Az események elemi erővel elviharzottak ebbeli működése fölött s abból, a mit e téren cselekedett, ténybeli valósággá nem lett semmi: akárcsak futó homok lett volna tevékenysége, melyet szerteszét hányt a kavargó fergeteg. De a mit mint jogtudós teremtett, az élő valósággá lett; szerves és hatalmas jogrendszerrel, mely több mint három századon át úgyszólván sértetlenül uralkodott s melynek ma érvényben levő részei is a magyar jogéletnek s különösen közjogunknak megbecsülhetlen kincsét képezik.

Honnan van ez az állandóság; mi az oka annak, hogy ez a jogrend oly erősnek és hatalmasnak bizonyult? Nézzétek meg a pyramisokat s kutassátok fenmaradásuknak és annak a kegyeletnek titkát, mely azokat mindig környezte. Abból a mélyen fekvő sziklatömegeből, mely a homokrétég alatt rejtőzködött, vették az építés anyagát. Mélyen kellett lehatolniuk a hazai földnek méhébe az értékes és szilárd anyagért, de megtalálták azt; ebből az anyagból széles alapon, csúcsban felfelé emelték az építményt; bent pedig, magában az épületóriásban, elhelyezték és féltékenyen őrizték hagyományaiknak és történelmüknek ereklyeként tisztelt emlékeit.

Ez a titka Werbőczy jogrendszere ama hosszú és szívós életének is, mely a jognak birodalmában, különösen keletkezési

idejének egyéb hasonló alkotásai között, páratlannak mondható. A magyar államgondolat történelmi sziklabérczczé erősödött anyagából alkotta meg e rendszert, mely a Hármaskönyvben fenmaradt. Hogy ezt az anyagot megszerezze, leszállott a nemzeti léleknek legmélyebb méhébe. Az akkori idők többi európai jogintézményeihez képest hasonlíthatatlanul szélesebb alapzaton építette fel művét, hogy annak biztos nyugvó pontja legyen. A mit pedig ebbe a rendszerbe és szervezetbe befoglalt, az a magyar hagyományoknak és történelemnek mind megannyi nemzeti ereklyéje volt. Lent az egész nemesi vagyonnak abban a korban Európa területén szinte páratlan tulajdoni biztossága és szilárdsága; rajta az egész politikai nemzet, mely történelmileg fejlődött alkotmányjogi szerkezetében fokozatosan gúlvá emelkedik; legfent annak csúcsa, mely magából az alapból nő ki: a magyar szent korona.

Ne mondja senki, hogy nem alkotott. Jogrendszert teremtett s e jogrendszer nemcsak megtartotta, de kidomborította és szilárd tagozatokba öntötte a magyar nemzeti jelleget. És ha valaki ma azt állítja, hogy Werbőczy egyszerűen recipiált, vagy éppen a római jognak a középkorban összegyűjtött szabályait lemásolta, mint irták ezt nálunk széltében ezelőtt, az nem ismeri sem a Hármaskönyvet, sem ama római joggyűjteményeknek s az azokból keletkezett jogrendeknek valódi belső természetét és igazi jellegét.

Mély csodálattal tekintek én is a római jogra s annak arra az óriási hatalmára, melylyel nemcsak a saját területén az ókorban, hanem töle idegen területeken később a középkorban és sokáig azután szinte korlátlanul uralkodott Olaszországban és Délfranciaországban már a XV. század előtt, Németországban a XV. és XVI. században megtörtént a receptió. És kétségtelenül ennek a jognak valódi belső értékét mutatja, mely azt épp úgy világoralomra képesítette mint a klasszikus Róma államszervezetét, az a könnyűség, melylyel az új államrendszerhez simulni tudott. Justinianus Corpus Jurisa a többi gyűjteményekkel együtt a glossátorok és egyetemek munkájának gyümölcszeként új és hatalmas életre kelnek a maguk egész szellemi felsőségében. A logika fényessége, a rendszer ritka tökélye, az aequitátnak megnyugtatót keltő kezelése s a jogi technika magas színvonalán megállapított elveknek az egyes esetekre könnyű alkalmazhatósága ellenálthatatlanul hatalmába ejtette a legnagyobb elméket. De ezzel aztán együtt járt

az az eredmény, hogy a receptió a nemzeti jognak uralmát törte le. Ennek a jognak temetőjéből pedig, mikor a német birodalom egységét a fenyegetően jelentkező területi fensőségi és törvénykezési széteséssel szemben akarták a római jognak receptiójával megmenteni és jövőre biztosítani, az uralkodói abszolutizmus kelt életre.

A minnek általános felismeréséhez azonban a német jogtudomány csak a XVIII. században, annak is a legvégén jutott, hogy a nemzeti jogra és szabadságra nézve valóságos szerencsétlenség volt a római jognak receptiója, a mint az végbe ment; a mit a német jogírók ma egyenesen vádként hangoztatnak, rámutatván a receptió korabeli német jogászok szűk látkörére, kötelességmulasztására és szolgakészségére, hogy a német jogfejlődést meggátolni engedték, a mi az akkori jogászok bűne volt: azt Werbőczy István már a tizenhatodik század legelején érezte, mikor a Hármaskönyv munkájába fogott.

Pedig nemcsak ott leselkedett minden akkori jogász körül, ki tudósnek hírére akart szert tenni, a kisértés, hogy a római jognak az időbeli uralmát igyekezzék szóval és tollal érvényesíteni. Nemcsak az az inger volt hatalmas, melyet a nyugat fényes hivatalokat betöltő jogászainak példája keltett, hogy a fejedelmi jogok kiterjesztését a tudomány tekintélyével elősegítsék és igazolják. Hanem úgyszólván az egész akkori európai jogélet megbotránkoztatása volt, ha valaki a glossátorok iskolájának feltétlen auktoritásával szembe helyezkedve nemzeti jogintézményekről csak álmodni is merészelt.

És Werbőczyi ily körülmények között az egész művelt nyugat és a szomszéd népek ellenkező irányú jogfejlődésével ellentétben, mint magyar jogász, az akkori idők eszmevilágán messze felül emelkedve állotta meg helyét. Egymaga volt; mert a melléje rendelt segítők csak alárendelt technikai munkát végeztek. És az én lelkemnek jól esik, hogy ez alkalommal egy ténybeli igazságot megállapíthatok.

Majd két egész század mult el a Hármaskönyv megszületése után, míg végre a tizennyolczadikban a németországi jogtudósok megteremtteni tudták a természetjogi iskolát, mely a római jog bűvköréből kiszabadulva, azzal szemben kritikai álláspontot foglalt el, s a jognak elvileg önálló és rendszeres felfogását iparkodott a tudományban meghonosítani. És ismét majd egy egész század szellemi munkájára, a német jogtudósok legkiválóbbjai egész csoportjának mélyreható irodalmi és egye-

temi tevékenységére volt szükség, míg a német jogtudományban elismerést és létjogot nyert az a gondolat, hogy a jog a népek nemzeti életének egyik legértékesebb terméke s a jogintézményeknek nem elvont elveket, hanem első sorban a nemzeti lét etikai és reális követelményeit kell kielégíteniök. A magyar jogéletnek a fejlődés eme valóságos útvesztőjén áthaladnia, a mi évszázadokon át feltartóztatta másutt az egészséges fejlődést, nem kellett. Werbőczy egymaga meg tudta alapítani már a tizenhatodik század legelején a magyar jogban a történelmi iskolát, azzal a nemzeti tartalommal és a továbbfejlesztésnek olyan tudományos alapjaival, a minőket egyebütt, abban a korban, talán az egy Angliát kivéve, hasztalan keresünk.

A magyar történelem nemzeti erejével akarta a királyt és népét szolgálni. „Princeps legibus solutus est“, így hangzik a Digestákban Ulpian tantétele, csonkán átvéve; mert az eredeti szöveg csak meghatározott esetben a formák alól való felmentésre vonatkozik. De az elvet ebben a csonka alakjában, tehát egész korlátlanságában alkalmazta a Németországban recipiált római jogrend: „a fejedelmet a törvények nem kötik.“ És ugyanaz a Werbőczy, ki előszeretettel utal a római joggyűjtemények annyi más elvére, mikor azok a magyar szokásjoggal megférnek: ha nem forog fenn ez az eset, így különösen a fejedelmi abszolútizmust hirdető idézett tétellel rögtön szembe állítja a magyar jogot. De nem csupán az elvet állítja szembe az elvvel. Hanem a mi megkapó s a magyar jogtudósnak egész hatalmas szellemvilágát tárja elének: a nyugat későbbi háromszázados jogfejlődését megelőzve, a természetjoggal és a történelmi igazsággal támogatja a tételt, mint a magyar jognak nemcsak egyik elvét, de nemzeti intézményét. „De minekutána a katolikus hitre tértek és maguknak önként királyt választottak . . . ettől fogva a királyok a törvényeket a nép összehívása és megkérdezése mellett kezdték alkotni . . . A fejedelem . . . egyedül a maga akaratából és önkényesen, kiváltképen az isteni és természeti jogot sértő dolgokban és az egész magyar nemzet régi szabadságának ártalmára semmit sem tehet . . .“ A természetjognak ez a felfogása, mely a nemzet régi szabadsága biztosítékaival egy gondolatban folyik össze, már nem a pandekta-jog rendszerébe tartozik, mert keresztül tör annak szűk keretein s egy sokkal későbbi nemes jogfejlődésnek magyar előfutárjaként áll szemünk előtt.

De lássuk ugyanebben az eszmekörben a második példát, mely épp oly kimagasló, mint a melyről előbb szólottam. „Quod principi placuit, legis habet vigorem; utpote cum lege regia, quae de imperio ejus lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat.“ Így találjuk a Digestákban ugyancsak Ulpian e tantétéletét: „A király tetszése törvényerővel bír, mert a nép a saját uralmát és hatalmát neki adta át.“ Mit helyez ezzel az elvvel szembe a Hármaskönyv? Nem egy dogmatikus tételt, mely ellenkezőjét tartalmazza a római jogelvnek, hanem ismét egy nemzeti jogintézményt, melynek a történelmi valóság ad tartalmat és erőt. „Minekutána úgy a törvényhozásnak, mint bármely birtok adományozásának és minden biráskodásnak hatalmát és jogát az uralkodással és kormányzással együttesen ez ország szent koronájának joghatóságára ruházták át,“ a királynak össze kell hivnia a népet, annak a szent koronának hatalma követelvén meg ezt, a melynek a politikai nemzet elválaszthatlan tagjaként tekintetik. Itt van előttünk a Hármaskönyv jogrendszerében a nemzeti szuverenitás egyik intézményének egész történelmi és jogi tartalma feltárva, melylyel szemben elméletileg is eltörpül a történelmi igazság szempontjából e mellett súlyos erkölcsi kifogás alá eső az a jogi fikció, melyen kívül semmi egyebet nem foglal magában Ulpiánnak tantétele.

Nem csoda, hogy voltak, a kik Werbőczy művét éppen azért támadták, mert a magyar nemzeti jogot öntötte rendszerbe. Hogy ezek között nem egy magyar ember is találkozott, azt annyira megszokhattuk politikai válságaink egész régi történetének folyamán, hogy ez még kevésbé lephet meg bennünket. Nem is emlékezném meg róluk, ha jellemző mintaképül nem kínálkoznék egy közülök: Izdenczy József, ez az akkor igen magasrangú úr, a kinek idevonatkozó két munkája elolvasásakor csak azt nem tudjuk, hogy a rosszakarat, vagy az értelmi korlátoltság volt-e benne nagyobb.

Az egyik munka 1790-ben jelent meg „Irrthümer in den Begriffen der meisten Ungarn“ czim alatt s azt akarja bizonyítani, hogy Magyarország mindenkor abszolút királyi uralom alatt állott. A másikban, mely mindössze 21 oldalra terjedő füzet, s évszám nélkül, de kétségtelenül szintén ugyanazon időben jelent meg „Etwas vom Werbőcz, dem Verfasser des sogenannten Juris Tripartiti Hungarici“ czimmal egyenesen hamisítással vádolja a Hármaskönyv szerzőjét.

„Die allgemein angenommene Rechtsregel; — így okoskodik a most említett füzetben Izdenczy, kinek német szövegét idézem, mely a latin mellett hasábosan olvasható, — „quod testi sibi contradicenti nulla sit adhibenda fides,“ dürfte wohl rechtsständiger Weise auch auf einen Compilatorem Codicis legum anwendbar sein.“ Tehát a magának ellenmondó tanu megbizhatlansága jogszabályából indul ki s ekként folytatja az érvelést: Werbőczy a Hármaskönyv előbeszédében maga beismeri, hogy a magyar királyok önhatalmúlag is hoztak törvényeket; műve Második Könyvének harmadik címében pedig ezzel ellenkezőleg azt hirdeti, hogy a király egyedül a maga akaratából és önkényesen, a nép megkérdezése nélkül sem rendelhet: ebből pedig azt a következtetést vonja le, hogy az ilyen önmagának ellenmondó tanúnak állítása hitelt nem érdemel, vagyis a Hármaskönyvben az azonkívül tényleg létezett abszoluturalkodói jognak meghamisítása foglaltatik. Ehhez társul az a másik érv, hogy a mit a Hármaskönyv a szokásjogról mond, az sem érdemel hitelt, mert annak szerzője maga beismeri, hogy azt többek között birói tárgyalások alkalmával látta, hallotta és tanulta, „vidi, audivi, didici,“ — már pedig jogszabály, hogy az „auditus simplex,“ az egyszerű hallás, a tudás bizonyítékául el nem fogadható. A harmadik főbenjáró vád az, hogy Werbőczy nem igazat mondott, mikor azt állította, hogy úgy az egyházi, mint a világi személyek Magyarországon javaikra nézve is egy és ugyanazon szabadsággal élnek, mert a világi nemesek birtokaikat elzálogosíthatják, elcsereélhetik, sőt bizonyos esetekben eladhatják, míg az egyházi személyek csak a haszonélvező jogával vannak felruházva.

Távol áll tőlem, hogy akár ezzel a Werbőczy ellen intézett támadással, akár a többiekkel, melyek ennek ikertestvérei, tüzetesen foglalkozzam. Az ő magánélete ellen más oldalról intézett rágalombokból pedig annyira kirí az a gonosz törekvés, hogy jogászai és politikai működését ily módon bénítsák meg, hogy azok megemlítésre sem érdemesíthetők. Izdenczyre vonatkozólag azonban meg kell jegyezmem, hogy ez a kancelláriai referendarius úr még a Hármaskönyv latin szövegét sem értette meg, vagy tudatosan félremagyarázta azt; mert az az alaptétel, a mivel az ellenmondást akarja két esetben kimutatni, a Hármaskönyvben az általa közölt értelem szerint nem is foglaltatik. De ez a támadás egyébként jellemző s azért utalok itt reá. Bizonyosága az annak az elvakult és engeszteletlen

gyűlöletnek, mely még az 1791-ik évi törvények meghozatala előestéjén is, vagy épen akkor, minden módon le akarta tagadni az élő, bár nem írott magyar jognak érvényét, úgy, hogy egyik gyökerében, Werbőczy tanításában, hamisításnak és hazugságnak bélyegezte meg azt. És ne csodálkozzék senki azon a hihetetlenül alacsony értelmi színvonalon, mely ezeket a támadásokat jellemzi. Az „*auditus simplex*“ aggályossága, a „*testis sibi contradicens*“ megbízhatlansága és e két úgynevezett jogszabálynak alkalmazása ilyen kérdések tárgyalásánál alig valamivel silányabb annál a támadási módnál, melylyel a történelmi úton fejlődött nem írott alkotmányokat és szabadságjogokat hajdan az abszolút hatalom legistái mindenütt üldözték.

Mily fényesen ragyog e mélységes sötétség fölött az az óriási értelmi és tudományos fölény, mely az egész Hármaskönyvön átvonul.

Csak jellemző szemelvényekre szorítkozom. Ime ott van mindenekelőtt az a jogelv, mely a Hármaskönyv „*una et eadem nobilitatis libertas*“ elméletében kifejezésre jut. Nem Werbőczyé a dicsőség, hogy a magyar nemesség egységének elve megszületett. A szabad birtokjog egyenlősége a vezérek korából származik s ebből nőttek ki a nemességnek egyenlő szabadságjogai, a mint már az 1351-ben kiadott decretum 11. cikkében olvassuk, hogy „*universi viri nobiles sub una eademque libertate gratulentur.*“ De kétségtelen, hogy csak a Hármaskönyvben emelkedik jogi konstrukcióvá az elv a maga egész alkotmányjogi és — hozzá kell tennem — egész magánjogi erősségében. Mert Werbőczy ezt a történelmileg fejlődött tényleges állapotot, a nemesek egyenlő szabadságát, jogintézmény jelentőségével látja el, mikor a nemességet egyenesen a szent koronával hozza alkotmányjogi szerves kapcsolatba és megállapítja, hogy a nemesek egyenlő szabadságot élvezvén, a királyon kívül senki más hatalmának alárendelve nincsenek.

Ez az igy jogintézménynyé emelt elv volt a legerősebb gátja annak, hogy a főnemesek nagyobb hatalma a köznemesek felett nálunk soha ki nem fejlődhetett. Ennek köszönhetjük, hogy a hűbériség ebben az országban, mikor a többi Európában egyre erősödött, noha beszivárgása megkezdődött, teljesen meghonosodni nem tudott. Ez az elv volt a leghatalmasabb akadálya annak, hogy azok a feudális különösségek, melyek Európaszerte uralkodtak, mint a morgantikus házasság és az

egyenrangú és nem egyenrangú születés jogintézménye nálunk nem csempészhetette be magát. Ez biztosította később is az összes nemesi ingatlan vagyonnak egyenlő tulajdoni erősségét. Sőt tovább megyek. Ennek az így megalkotott jogelvnek az ereje volt az egyik hatalmas tényezője annak, hogy a nagyobb királyi tanács hatalma nem semmisíthette meg a köznemesség országgyűlési képviseleti jogát, mely azután az 1608:1. törvényczikkben intézményesen biztosított. Ha a főnemesség és köznemesség egyenjoguságának elve hazánkban megsemmisül s az utóbbi az előbbinek jogi hatalma alá kerül: ebben az országban az abszolút uralom jut diadalra, mert ez az állapot a nemzetképviseletnek alkotmányos jogrendszerét döntötte volna halomra, a mint a szomszéd országokban megtörtént.

Az egyetemes jogtudomány terén is hatalmas alkotásnak válik be az az elmélet, melylyel a magyar királyi szuverenitást, mondhatom, nemcsak nagyobb hatalommal látta el, de annak különösen abban az időben az egész ismert világon még ragyogóbb fényt adott. A főkegyúri jog, igaz, történeti alapon fejlődött. Legrégibb királyaink gyakorolták, majd ismét elhalványodott ez a hatalomkörük. De attól az időtől kezdve, mikor a Hármaskönyv azt megdönthetetlen jogi tartalommal látta el s a magyar állami élet egyik organikus intézményévé emelte fel, a főkegyúri jog a magyar királynak egyik legértékesebb és legjelentőségteljesebb jogosítványát képezi egész a mai napig. „Tudnunk kell pedig, — így olvassuk az alaptételt a Hármaskönyvben — hogy ámbár a pápának . . . kétféle, úgymint világi és lelki joghatósága van, mindazonáltal ebben az országban az időnként megüresedő egyházi hivatalok adományozásánál semmi joghatóságot a megerősítés hatalmán kívül nem gyakorol.“ Csodálattal tekintünk arra az elméletre, melylyel Werbőczy a magyar királynak ezt a hatóságát megalapítja s melylyel ebben a korban a vagyonjog biztosságát körülsáncolja. Ugyanakkor és ezzel szerves kapcsolatban az egyház birtokában levő világi javakra nézve is az ország rendes biráinak illetőségét állapítja meg. „És a birtokukban levő ilyen világi javakra nézve, — mondja Werbőczy az egyházi személyekről — valamint az onnan kiinduló bármely hatalmaskodásra s egyéb dolgokra nézve ellenfeleik . . . őket az ország bármely rendes birája elibe szabadon perbe idézhetik és vonhatják, a kik előtt világiak módjára felelni és törvényt állani kötelesek.“ Valóságos büszkeséggel szemlélhetjük, mint iparkodik a Hármaskönyv egyáltalában a vagyoni

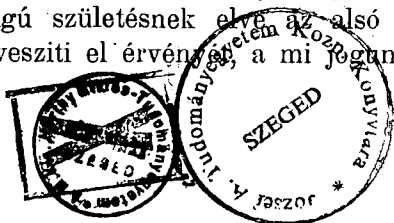

jogrendet birói oltalom alatt megvédeni, jól jegyezzük meg, abban a korban, mikor Európaszerte a hűbériség uralkodott s a hűbérúr rendszeren úgy és addig védelmezte vazallusait és azok birtokát, „quousque totum in suam potestatem tam juste, quam injuste contraxit.“ A Hármaskönyv lélekemelő bizonyossága annak, mily hatalmasan élt Werbőczy agyában az a gondolat, hogy ennek a nemzetnek fennállása a szabadságjogok intézményes biztosítékaival van elválszhatlanul összekötve; de hogy ezek a szabadságjogok a nemzeti vagyon szilárdságában és biztonságában találják nemcsak támaszukat, hanem elengedhetlen alapjukat.

Szóljak-e a házassági jogról és az öröklési rendről, a mint azt Werbőczy az ő Hármaskönyvébe beiktatta? Minden íze ennek a jogrendnek ezt a gondolatot szolgálja, úgy természetesen, a hogy azt akkori időkben megvalósítani lehetett. De ne úgy értsük ezt, hogy a rendszer teljes kiépítését hatalmi önzés és az erőszak érvényesülésének nyitva tartása akadályozta meg, mint ezt másutt látjuk. Nem. Az akadályt egyszerűen az képezte, hogy bár az akkori idők viszonyai között Magyarország jogfejlődése hasonlíthatlanul magasabban állt s előbbre haladt, mint Európa többi részében, a magyar történelmi fejlődés a maga saját mélyre ható medrében nem jutott és nem is juthatott el addig, hogy még nagyobb eredmények lettek volna elérhetők.

Azt olvastuk régebben és halljuk itt-ott ma is, hogy Werbőczy a rendiséget, mint elzárt kasztot szolgálta s a nemesség uralmát törekedett a nem nemesek felett minden módon állandósítani. De ezzel a váddal szemben a való igazságot kell szembeállítanom.

A nemesség mindenekelőtt nem képez Werbőczy tanítása szerint olyan elzárt rendet, mint minő a német, francia és angol nemesség volt. Minthogy e mellett a főnemesség sem volt nálunk magánjogilag külön rend s úgynevezett születési rendek ebben az országban a nemesség körében nem képzódhettek: a Hármaskönyv az összes nemességre nézve megállapítja, hogy a nemes atyától és nem nemes anyától született fiaikat igazi és valóságos nemeseknek kell tekinteni. És erőteljes realitással kiegészíti ezt az elvet azzal az önálló természetjogi indokolással, hogy ez azért van így, mert az atya a nemző, az anya pedig a nemzés alakját adja meg. Mig Németországban az egyenrangú születésnek elvén az alsó nemesség körében csak nehezen veszíti el érvényességét, a mi jogunkban a nő

jogi helyzeté a házasságban valósággal demokratikus elveknek felelt meg s a nemesség rendje a Hármaskönyv értelmében nyitva áll ott mindenkinek. „Tudnunk kell továbbá, — mondja Werbőczy, — hogy valaki valóságos nemessé lehet, vagy azzá tehető más módon is, fekvő jószágok és birtokjogok adományozása nélkül; midőn tudniillik fejedelmünk bármely közrendű embert a parasztoknak és nem nemeseknek szolgaságából kiszakítván és kivévén, az ország valóságos nemeseinek gyülekezetébe, társaságába és rendébe soroz és igtat. Az ilyenek birtokadományozás nélkül is a valóságos nemesek számába jönnek. A szerzett érdem volt ezen elvnek megfelelőleg az alapfeltétele annak, hogy mindenki bejuthatott a nemesek rendjébe s élvezhette azok összes előjogait. Ki beszélhet ily tényállás mellett egy elzárt nemesi kasztról, mikor egyrésztől nemessé lehetett mindenki, másfelől pedig az a rettenes jogegyenlőtlenség, hogy a nem egyenrangú feleség a férjnek rangjában nem részesülhetett, özvegyi ellátásra igényt nem nyerhetett, a gyermekek pedig öröklésre képtelenek voltak az apa vagyonában, a mi jogunkba, daczára, hogy ez a jogállapot körülöttünk mindeütt uralkodott, soha be nem férkőzhetett.

Régi jogintézményeket az utánuk következett sok százados fejlődés modern eredményei szempontjából mérlegelnünk nem szabad. Mindig csak az egykorú jogállapotok és az akkori politikai és társadalmi helyzet méltatásával mondhatunk azok felett igazságos ítéletet. És ki merem mondani, hogy azoknak jogállapota, kik Werbőczy korában a nemesek rendjének körén kívül állottak, jórészt hasonlíthatlanul kedvezőbb volt, mint Európának bármely más jogterületén.

A városi polgárok jogviszonyait a Hármaskönyv annak az önkormányzatnak megfelelő alkalmazásával állapítja meg, mely alkotmányjogunknak minden honpolgárral közös kincsét képezte és képezi. A szűkebb keretet a fejlődés kevésbé előrehaladott stadiuma szerint szabja meg, de az önkormányzat elve le van rakva azokban a jogelvekben, melyeket a Hármaskönyv utolsó része rájuk nézve kidomborít. A mi pedig a jobbjogokat illeti, igaz, hogy ezek a szabad költözködési jogot elvesztették s valóságos szolgaságba süllyedtek; de ez a rendelkezés országos törvény erejénél fogva történt, mely ugyanakkor hozatott, mikor a királyi jóváhagyást a Hármaskönyv megnyerte. És ne felejtjük el, hogy a parasztlázadásnak retor-

ziója volt mindaz, a mi az ide vonatkozó törvényekben, melyek tartalma a Hármaskönyvben is feltalálható, befoglaltatik.

A parasztlázadás és annak okai felett lehet többféle vélemény. Mindenesetre nem szabad elfelednünk azt, hogy a nálunk kiütött parasztlázadás csak egyik része volt azoknak a véres lázadásoknak, melyek már a tizenötödik század közepétől kezdve nálunk és Európa több részében kitörték, hol a parasztnak súlyosabb helyzete volt, mint itt, s hol a parasztnak helyzetét az ottani nemesség is egyre súlyosabbá tenni törekedett. A mi e háborúk után nálunk következett, az kétségtelenül rettenetes helyzet volt a korábbi jognak szempontjából. De ezt egy embernek terhére róni és éppen Werbőczit vádolni miatta, ki midőn a beállott új helyzetnek jogi szervezetét állapítja meg a parasztságra nézve, ebben messze innen marad a külföldi hasontermészetű intézkedések mögött: nem csak nem méltányos, de nem is igazságos dolog.

Ennek a beszédnek keretei nem engedik, hogy a Hármaskönyv egyéb kiemelkedő jogelveiről külön-külön megemlékezzem. De annyit bátran mondhatok, hogy nem csak ama korban, hanem száz évvel utóbb sem volt egész Európában jogiró, kiből a tudománynak oly magas fölénye, a jogi gondolkozásnak akkora geniálitása, az elvek rendszerbe öntésének és feldolgozásának oly ritka tökélye és a jogász függetlenségnek és önállóságnak oly előkelősége egyesült volna, mint Werbőczy Istvánban. Hogy pedig mint jogász is magyar maradt s tudományával hazáját szolgálta, megteremtve azt a jogrendszert, mely ebben az országban a legnemesebb elméknek mindig világító szövetnéke volt s ennek a hazának szeretetében és intézményei védelmében nemzedékeket nevelt, ez méltóvá teszi őt arra, hogy a nemzeti kegyelet az ő nemes alakját dicsfénnyel övezze körül.

Nem tudom őt sem korabeli külföldi jogtudósokkal, sem az utána következő század bármely idegen jogi tekintélyével párhuzamba állítani, mert egyik sem áll ezek között oly magasán, mint ő. Valamennyi nem nemzeti jogász, hanem tudásuk természetére és annak kereteire nézve nemzetük jogi érzésétől és lelkiismeretétől messze távol álló gyakorlati szakember volt, kik egyedül a római jognak általános üdvözülést biztosító dicsőségét hirdették, a hazai jogot lekicsinyelték és történelmi fejlődésében tudatosan elnyomták. Ha valamivel párhuzamba lehet állítani a Hármaskönyv szerzőjének munkáját és annak hatá-

sát, az az angol Common-law jogászainak czéltudatos törekvése, mely a római jognak, mint a nemzeti jogfejlődés és a szabadságjogok legnagyobb ellenségének kiküszöbölésére és az angol jog önálló művelésére volt irányozva. Az angol nép ösztönszerűleg érezte, hogy a római jog receptiója rá nézve veszedelmet jelent s a Common-law jogászainak törekvését úgyszólván teljes diadalra juttatta. Így állott elő az az eredmény, hogy a mit az angol jog a római jogból tartalmaz, az nem lényege az angol jogéletnek, egyébként is szűk területre szorítkozik s bármennyire segítette is elő elméletileg a rendszernek kiépítését, nem homályosította el azt a tényt, hogy az angol nemzet a maga jogát nemzeti alapon önmaga teremtetten meg.

Azok, a kik a Hármaskönyvben a római jognak átvételét vélték felismerni, összezeserélik a külsőséget a lényeggel. Ugyan mit jelentenek Werbőczy művében a justinianusi gyűjtemények meghatározásai, melyek ott kétségkívül gyakran fordulnak elő? Pusztá külsőséget, mert tanításokat és felvilágosításokat tartalmaznak a jognak minden nemzetnél egyformán alkalmazható jelentősége, felosztása s az egyes általános érvényű elméleti igazságok körül. A mi lényeg a Hármaskönyvben van, az mondhatni kizárólag a hazai jogfejlődésnek terméke, melyet lelke egész melegével és tudásának erkölcsi hatalmával jogtörténeti alapon dolgozott fel Werbőczy, a magyar jogász.

És mikor itt az ő emlékét ünnepeljük, akkor emlékezzünk meg arról is, hogy mi ennek a nemzetnek feladata a jogélet és hogy tüzetesebben szóljak a jogalkotás terén.

A mit jognak nevezünk, az nem a jogiskolákban, nem is kormányhivatalokban, sőt még nem is a nemzetképviselésekben, legyenek azok bármily szoros és közvetlen összeköttetésben a nemzettel szervezve, úgy véletlenül születik meg; egy szóval nem esetleg valamely elvont gondolatból terem. A mely népnek kulturája és története van, az fejlődése folyamán maga alkotja meg jogéletét, maga szervezi jogintézményeit, melyek a nemzet erkölcsi világában, az ő lelkében gyökereznek s onnan elemi erővel kitörve keresnek érvényesülést. Az a kor minden művelt nemzetnél lejárt, mikor igen kiváló elmék még azt hitték, hogy akár kormányzati czélszerűségi, vagy éppen hatalmi czélok érdekében idegen jogrendszereket és intézményeket lehet az állami élet talajába beültetni, azzal a reménnyel; hogy azok ott meghozzák az áldásos gyümölcsöket. Ma minden életre való

nemzet érzi a szükségét annak, mert ez az állami szervezeteknek élettörvénye, hogy a saját történelmi erejéből, saját szükségéinek megfelelőleg, nemzeti intézményeinek a lelkeket betöltő hatalmával fejleszse és szabályozza jogát.

Igy lesznek és csak így lehetnek erősek és hatalmasok a nemzetek. Sőt tovább megyek. Csak így tölthetik be azt a hivatást, mely az államok rendjében osztályrészükül jutott. Mert ha ezt a maguk becsületével nem tudják betölteni, el kell pusztulniok. És éppen azért a jogász és törvényhozó, a ki nemzetét akarja szolgálni, annak történelmi tradícióit kell hogy átérezze és átértse, hogy úgy mondjam nemzete szívverésén kell tartania kezét. A mint a világrendszerben az anyag nem pusztul el, hanem csak átalakul új rendeltetése szerint, úgy a multnak tradícióiból kell kiépíteni és tovább fejleszteni az új feladatoknak és új céloknak szolgálatában a nemzet jogéletét. A követelmény az, hogy ez a jogalkotás az államok versenyében a tudomány, az erkölcs és a kultura erejével megállni tudja helyét.

Léteznek kétségtelenül a jog terén is feladatok, melyeket a nemzetközi érintkezés és forgalom követelményének megfelelően összhangzólag, sőt ugyanugy kell megoldani. De ez nem érinti azt a sokkal nagyobb területet, melyen nemzeti jogintézményeket, a maguk sajátlagos jellegével kell teremteni, hogy ezek az alkotások megértsék ezt a nemzetet és a nemzet megértse és felismerje az ő húsából és véréből keletkezett ezeket az alkotásokat.

Werbőczy István, a te emlékedet hívom ide tanubizonyosságul arra, hogy a te szellemedben így kell működnünk. Hulljon le képedről a lepel. (*A lepel lehull.*)

Üdvözöllek itt a magyar jogászok e gyülekezetében, kik tisztelettel hajtják meg fejüket műved előtt. A te példád ragyogó útmutatás nekünk, mint kell ezt a nemzetet megbecsülni intézményeiben s a tudomány erejével tovább fejlesztendő jogi önérzetében az élet harcaira megedzeni. (*Zajos éljenzés és taps.*)

A toll, melylyel művedet irtad, rég kihullott kezedből. De ez a toll még szárnyból vétetett, mely nagy lelked erejéből fel a magasba repülni tudott. Ez a lélek a nemzet jogi lelkiismerete volt, mely míg éltél, benned lakott. De ez a nemzet, hála az égnek, ma is él és élni fog, mert lelke halhatatlan s alkotásokat sugall, melyekben értékesíteni fogja tudni a nemzeti őserőt. Ez kisérjen bennünket tanulmányainkban és kuta-

tásainkban, mikor más nemzetek jogi kulturájában gyönyörködünk. Ez fog visszavezetni bennünket, ha igazán beköltözött keblünkbe, a hazai jognak hagyományaihoz, hogy annál jobban megértsük a feladatot, melyet végeznünk kell a nemzeti jogélet termékenyítő talaján. (*Élénk éljenzés.*)

A mint itt látunk, a messze távolba visz el tekinteted. A jövőbe merengsz s nemzeted sorsát kutatod. Ne félj. A nemzet abban a korban, melyben te alkottál, a maga nyelvét a törvényalkotás körében használni még nem tudta. Nem nyelvében, de jogában élt. Ma azt mondhatjuk, hogy a mint nyelvében él, jogának erejével is, mely szabadságából származik, biztosítani fogja tudni magának itt, Európa közepén, az őt megillető helyet. (*Hosszantartó, lelkes éljenzés és taps.*)